

Az 1844-es országgyűlési indítványt követően indult meg az egyesület alapítási törekvés, mely ugyancsak az indítványt megfogalmazó orvosok nevéhez kötődik. A szabadságharc bukása hosszú időre árnyékot vetett a magyarországi homeopátia fellendülésére. Közel másfél évtizedes időszak után csak 1863-tól kezdik megszervezni a Magyar Hasonszenvi Orvosegyesületet, ami 1865-ben alakult meg hivatalosan Almási Balogh Pál elnökle mellett.

A hazai homeopátia ezen korai, sok vitát kiváltó időszakát talán a gyógyimódot feltaláló Hahneman gondolatai mutatják be igazán: „Cáfoltátok meg ezen igazságokat, ha tudjátok valamely sikeresb, biztosb, s kellemesb gyógyimódot kijelölésével, s ne hadonásszatok pusztá szavakkal, melyekkel előzönlöttek bennünket. Ha pedig az enyémet legjobbnak találjátok, használjátok az emberiség javára és adjatok érette Istennek hálát!”²¹

Dr. Rózsa György Gyula

Kalotaszeg

Erdély különleges képződmény a Föld testén – mondja róla dr. Szádeczki Kardos Gyula tudós geológus –, s benne Kalotaszeg a magyar nyelvterület egyik legszebb, néprajzilag egyedi, kies oázisa, mind a mai napig színes virága.

Kalotaszeg nevét – Kalotaszegként – egy 1443-as oklevél említi először, s Heltai Gáspár krónikájában (1575), Erdély vármegyéinek felsorolásában a hatodik (utolsó) vármegyeként szerepel a „kalotai”. A mai Kalotaszeg már csak utolsó keleti maradványa annak a Kalota nevű nagy területnek, amely a középkorban a Berettyó folyótól a Sebes-Körös forrásvidékéig terjedt.

A vidék történeti kialakulása

E színes néprajzi vidék elnevezésére vonatkozóan Jakó Zsigmond 1940-ben megjelent Bihar megye a török pusztítása előtt című művére támaszkodhatunk, amely nyugatról kelet felé haladva a következőket állapítja meg: „A Rétság, Sebes-Körös, Kis-Körös és Berettyó által körülölelt falvak összefoglaló neve Kiskalota volt. Ennek folytatása a Kis-Köröstől keletre, a Berettyó és Sebes-Körös között az Erdély határáig nyúló terület, amit középkalotának, míg az ettől keletre eső területet régi nevét Kalotának, mai néven pedig Kalotaszegnek nevezünk. Ebből bizonyosra vehető, hogy a mai Kalotaszeg nyugati fele, mint a Szent László alapította Városi Püspökség főesperességének a része, szoros kapcsolatban élt a Sebes-Körös-völgyi magyarsággal és sokáig Bihar megyéhez tartozott. Ebből tehát az is megállapítható, hogy a Csongrád, Békés és Bihar megyét benépesítő Ond törzs ide is juttatott magyar népességet a honfoglalás idején, vagy az azt követő időkben.

A honfoglaló magyarok Erdélyben való megtelepedésével kapcsolatban két, egymásnak ellentmondó tájékoztatás és forrásanyag áll rendelkezésünkre. Az egyik III. Béla királyunk névtelen jegyzőjének, Anonymusnak (1177–1196) a Gesta Hungarorum-ban fennmaradt vélekedése, miszerint Gyalu lett volna a szláv Gyelo fejedelem székhelye, akit – a Meszes kapun át bejövő Tétény (Tuhtum v. Töhötöm) elől menekülőben – a Kapus patak mellett Tétény vidékei megöltek, s így jutottak a magyarok Erdély és Kalotaszeg birtokába. Gyelo szláv fejedelemnek a Gyalu helyén feltételezett központját azonban a gyalui vár kertjében az 1980-as években végzett régészeti ásások nem igazolták. Másik történeti forrásunk a XIII. században élt Kézai Simon, IV. László, azaz Kun László király udvari papjának a Gesta Hungarorum című krónikája. Kézai a legrégebb, a XI. századi őskronikából merítette adatait. Szerinte az Etelközből érkező magyarság a Keleti-Kárpátok szorosain áthaladva Erdélyben megpihent, majd folytatta útját az Alföld felé. Azonban az utánuk jövő besenyők feltartóztatására őt nemzetséget hagytak hátra és telepítettek le Erdélyben. Dés és a Nagy-Szamos vidékén az Agmand nemzetséget. A Kis-Szamos két oldalán Doboka központtal és a Széki-sóbányával a Gyula-Zsomborok, a Borsa-patak mentén a Borsák, Körösfőtől a Marosig, azaz a mai Kolozs

²¹ S. Hahneman Hufelandhoz írott levele. In: Organona a gyógyiművészségnek. Pest, 1830. Hasonmás kiadás: Szentendre, 1993. Utószó.

megyét Kolozsvárral és a Kolozsi-sóbányával a Mikola nemzetség szállta meg, míg Torda körül a Szil–Kalocsa nemzetség telepedett le. Hogy ősfoglaló nemzetségekről van szó – mondja Palkó Attila történész – bizonyítja e nemzetségek címerállata is. Az Agmondoké a farkas, a Zsomboroké az oroszlán, a Borsáké a hal, a Kalocsáké a madár, a Mikoláké pedig a szarvas. Ezt látszik igazolni pl. a Tordaszentlászlón fennmaradt az akasztalatos¹-fonottkeresztzemes technikával hímzett szarvasos és pávás kézimunka minta, madaras csipkeminták változatos sokasága. Tehát Kalotaszeg első magyar benépesítőit az Ond törzs, valamint a Mikola, a Szil és a Kalocsa nemzetségek leszármazottaiban kell keresnünk.

Antropológiai vizsgálatokat Kalotaszegen az 1940-es években végeztek utójára. A kilenc kalotaszegi településen gyűjtött vércsoport vizsgálatokból dr. Csík Lajos és dr. Kállay Ernő megállapították, hogy a kalotaszegi magyarság főképpen kelet balti és turanid rassz-elemekből tevődik össze, és hogy nagy hasonlóságot mutatnak a krími tatárokkal. Utóbbi valószínű, hogy a gyakori tatárdúlásoknak lehet a következménye.

Tulogdy János: Kalotaszeg földrajza című munkájából tudjuk, hogy honfoglaló őseink 896 táján jutottak el Kapusig, ahol akkor a völgyre keresztben, a Kapus-patak völgyében gyeptérfővonal húzódtott, amit Nagykapus és Kiskapus neve is igazol. A területen lévő gyér szláv településre a honfoglaláskori Szil nemzetség utódai telepedtek, akiket már a XIII. század elején Kalota nemzetségnek neveztek, amelyből a Gyeröffy, Mikola, Kemény, Radó, Kabos, illetve a bikali Vitéz és Valkai, a farnasi Veres, a részbirtokos szentlászlói Zsuky (Suky) család származott.

István király, miután Erdélyt elfoglalta, országépítő munkájában megszervezte a vármegeket és az egyházmegyéket. Ekkor került sor arra is, hogy a nemzetségi birtokoknak csupán egyharmadát hagyta meg a birtokosok tulajdonában, a többi kétharmadot a királyi vármegyékhez csatolta. Így került a Mikolák nádasmenti birtoka Szászfenestől Körösfőig Gyalu központtal az erdélyi püspökség tulajdonába, és századokon át az övék is maradt.

Kalotaszeg egyházi beosztása

Kalotaszeg népe eredetileg római katolikus vallású volt, és egyházi szempontból Körösfőtől nyugatra a Szent László alapította váradai püspökséghez tartozott. Ettől keletre pedig, a kolozsi főesperességgel egyetemben, az erdélyi püspökségnek volt alárendelve. A reformáció után az új vallási mozgalom szinte mindenik irányzatát megpróbálták, míg a helvét hitvallás alapján – Jegenye, Kisbács, Szászfenes római katolikus lakosságának kivételével – reformátusokká lettek, s egyházi szempontból a Kolozs-Kalotai Református Egyházmegyéhez tartoztak Erdély II. világháborút követő közigazgatási átszervezéséig. Jelenleg az egyházközségek többsége Kolozs megyében, kisebb része pedig – az ún. Alszeg – Szilágy megyében van. A Kolozs megyéhez tartozó kalotaszegi falvak a Kalotaszegi és a Kolozsvári Református Egyházmegyéhez tartozik. Előbbi központja Bánffyhunyard, utóbbi pedig Kolozsvár.

Kalotaszeg településeinek említése a történelmi forrásokban

Kalotaszeg falvainak a neve már a II. világháborúban előfordul az oklevelekben, a birtokosoztokodó levelekben stb. Így az 1332, 1337. évi pápai tizedjegyzék összeállításáig huszonegy Kalotaszeg különböző tájegységeihez tartozó magyar falu nevével találkozunk. Kapus 1130, 1140-ben, Szentlászló 1196, 1285-ben, Jákótelke 1214-ben, Gyerőmonostor 1241-ben, Gyalu 1246-ban, Bikal 1249-ben, Méra 1269, 1299-ben, Körösfő 1276-ban, Fenes (a mai Szászfenes és Magyarfenes) 1285-ben, Szentkirály-Zentelke 1288-ban, Szucság 1290-ben, Báfony 1291, 1296-ban, Lóna 1298-ban, Bogártelke 1299-ben, Léta 1322-ben, Jára 1322-ben, Valkó 1330-ban, Hunyard pedig 1332–1337-ben, vagyis ettől kezdődően szerepel a történelmi forrásokban. A románok – néhai Tulogdy János professzor szerint – az 1300-as években jelennek meg Kalotaszeg déli részein, innen húzódtak fokozatosan Kalotaszeg belseje felé.

Kalotaszeg központja, Bánffyhunyard, mint a hajdani királyi birtok része, az 1450-es években jutott a losonci Bánffyak tulajdonába. A 60 000 holdas birtoktest Körösfőtől Csucsáig, Szilágnagyfalutól a Gyalui-havasokig terjedt ki, központja pedig Sebes- vagy Kalotaszeg-vára, valamint Hunyadvár volt.

¹ akasztalos = szálánvarrott

Az Erdélyi Fejedelemség idején, az Erdély politikai életében is szerepet játszó Jósikák és ezek leányági leszármazottai az első világháborút követő hatalomváltásig jelentős részbirtokkal voltak jelen ezen a tájon, míg teljesen fel nem számolták őket. A telekkönyvekben, az Andrassy családdal együtt ma is birtokosokként szerepelnek.

Kalotaszeg földje és magyar népe az elmúlt 1100 esztendőben gyakran esett áldozatul a tatár és török dúlásoknak, kuruc-labanc harcoknak, az 1848–1849-es rántöréseknél, az I. és a II. világháborút követő bosszúknak, megtorlásoknak, diktatúráknak, nem utolsósorban pedig az erőszakos kollektivizálásnak és az erőltetett iparosításnak. Nem csoda tehát, hogy Kalotaszeg magyarsága is egyre fogy, amelyet gyakran önhibája, a cifrázkodó, önpusztító egykézése vagy kettőcskéje is elősegít. Így akarva, nem akarva, helyet készít az Erdélyi-szigethegységéből felénk irányuló betelepülőknél. 1945-ben még 32 ezren voltunk magyarok Kalotaszegen, az 1992-es népszámláláskor pedig már csak 22 654 személy vallotta magyarnak magát.

A mai Kalotaszeg tájegységei

1. *Félszeg.* Bánffyhunyadi város központtal. A Kalotaszegi-medencét övező Meszes-hegység, az 1838 méter magas Kalota-havas, az 1827 méter magas Gyalui-havasok, valamint a Sebes-Körös közötti területeket foglalja magába.

2. *Alszeg.* Jankó János és Malonyai Dezső a lakosság azonos néprajzi jellege alapján a 200 méterrel alacsonyabb fekvésű Almás-patak völgyének a településeit sorolta ide.

3. *Nádasmente* vagy a *cifra Kalotaszeg.*

4. *Kapus-vidéke,* amely a Nádasmentével a Felszeghez kapcsolódik.

5. *Átmenet vagy Peremvidék,* amely délről a Szentlászlói-medence, a Járavölgye menti magyar, kalotaszegi jellegű falvakat: Magyarlónát, Magyarfenest, Tordaszentlászlót, Magyarlétát, Alsójárát, keleten pedig Györgyfalvát és Ajtont kapcsolja Kalotaszeghez, hiszen ezek településtörténetileg, néprajzilag, nyelviileg kezdettől fogva ide tartoztak. Szabó T. Attila nyelvészprofesszor szerint ezek a falvak a Kapus-vidékével együtt kapcsolódnak Felszeghez is. Kalotaszeg keleti határa azonban a történelem folyamán még keletebben zárult, hiszen elrománosodásukig ide számították a Kolozsvártól keletre fekvő Szamosfalvát, Szamossszentmiklóst és a gödörben rejtőzködő Dezmért is. Az utóbbi két települést kivéve, ezeken a teljesen, vagy részben magyar lakosságú falvakon át kapcsolódik a kalotaszegi magyar nyelvterület keleten az erdélyi Mezőséghez, délen az Aranyosvidékhez és Torockóhoz, illetve délen és nyugaton a román Mócvidékhez.

Tehát ma, mintegy negyvenegy, többségében református lakosságú település, tömbben élő magyar tartozik Kalotaszeg tájegységéhez. Általában azt mondjuk, hogy Kalotaszeg az a terület, ahol az ősanóinktól ránkmaradt jellegzetes népviseletet hordják, amit az 1860-as években gróf Csáki György így fogalmazott meg: „Kalotaszeg addig terjed, amíg a muszuj² tart.”

Kalotaszeg megközelítése mind vasúton, mind közúton nagyon könnyű, mert a Nagyvárad–Kolozsvár országút és vasúti pályatest hosszában, a Maros–Aranyos–Kis-Szamos völgyét összekötő aszfaltos út pedig keresztben vezet rajta végig, s bepillantást nyújt a kies oázissokkal, pagonyokkal, ligetes erdőkkel tarkított, de sokszor egyhangú, „kötalléros” – Szent László-pénzes – sovány, hideg talajú tájra, a köves, kopár domboldalakra, az esőmosta árkokra, a sovány legelőkre, a vizes, de virágos rétekre, a kínosan művelt keskeny szántóföldekre. Ezt a vigasztalan, sokszor egyhangú képet teszi változatossá, elfogadhatóvá, vagy éppen meghitt oázissá verejtéke árán is a kalotaszegi ember értékes és szépségteremtő munkája, szorgalma, találékonysága, háziipari és népművészeti hajlama, amellyel sokan a középosztály soraiba tudnak felvergődni. Ehhez társul és ebben segíti ősi ösztöne: íz- és sajátos hangrendszerű magyar nyelvjárása, szókincese, népköltészetének fordulatokban gazdag kifejezőmódja, egyszóval szellemisége. Halad ugyan a világ anyagi és szellemi civilizációjával, de őrizi is azt, ami a magyar nyelvterület egyedisége, kalotaszegi jellege: a népi építészeti, a népi hímzés, a szövés, a fafaragás, a bútorfestés és díszítés keleti hagyományainkba gyökerező gazdag és változatos mintakincsét, ezek technikáit, a polgári öltözék mellett az ősköltől örökölt, színesen virító – de nem ríktó, vagy éppen nemesen egyszerű viseletét, népdalait, népzenejét, méltóságos lejtésű vagy virtuóz táncait, autentikus népszokásait. Gyarmathy Zsigáné, Kalotaszeg nagyasszonya 1896-ban a magyar honfoglalás millenniumi évében így

² muszuj = elől összevarratlan, két alsó csücskével az övbe tűrve viselt szoknyaféle

jellemezte Kalotaszeg szebbik nemét: „...a kalotaszegi lány egy-egy lábón járó tulipán, mert igazán virít, nemcsak fiatal szépségük, de gyönyörű tájviseletük is, amit még szebbé tesz az, hogy mindig tiszták. Hegyes orrú, magas sarkú piros csizmáikat csak akkor vetik le, amikor a patakban sulykolnak... Talán akkor legszebb, legragyogóbb a kalotaszegi tájviselet, amikor a nép tömegesen, ünnepi díszben a templomba megy. Az utca földje mintha csak lángolna a piros csizmák bíborától, a napsugár pedig sziporkázó fényben török meg a gyöngyös párták fehér haván. Rojtos selyemkendők, lenge hajfonatok röpködik körül a feltűzött muszujt és rán-cos kötényt... a legfiatalabb menyecskék szintén elvegyülnek a lányok csoportjában, s talán festőiebbek fehér dulangle-kendőjükkel, amely alól kicsillog a fejhez simuló kis aranyos fejkötő. Más csoportokban a legénység bokréta kalappal, dúsan varrott báránybőr mellrelvalóban, rátartós, délceg mozdulatokkal közeleg a templom felé, ahol már a korosabbja megelőzte a fiataliságot.”

Kós Károly, Kalotaszeg apostola szerint Kalotaszeg művészeti fogalom is, írja az 1932-ben megjelent Kalotaszeg című könyvében. „Csak egyetlen jellemző tulajdonságát emeljük itt ki Kalotaszeg népi művészetének: a színekben való tobzódását. Azt a nagy örömet, amit a kalotaszegi magyar a telt, tisztá, primer színekben talál meg. És azt, hogy a telt, határozott, éles színek egymás mellé állításában, összeépítésében, elosztásában igazi, soha nem tévedő művész. A kalotaszegi művészet színes, de nem tarka, virít, de nem rikít. Mint a virágos hegyoldali kaszáló.”

Kalotaszeg társadalmi viszonyainak ismertetésére ugyancsak Kós Károlyt kell idéznem, aki az 1970-es évek végén a Benkő Samu akadémikussal folytatott beszélgetései során Kalotaszeget és a kalotaszegi népet a következőképpen jellemezte: „Én legfőképpen Kalotaszeget ismertem, hát ott fiam, elég kiegyenlített volt az élet. Az úr-paraszt differenciát, ami kétségtelesen megvolt, itt kevésbé érzékelttem mint másutt. Itt a polgári-község és az egyházközség maga intézte a dolgait. A főszolgabíró rendszerint csak az utak javítását dirigálta nekik, hogy az urak kényelmesen kocsikázhassanak. Alig volt bűnügy ezekben a falvakban, és nem láttam helybeli koldust. A kéregető koldus az mindig idegenből jött. Persze, hogy volt szegény ember, s volt gazdag ember, és volt közöttük különbség is. De olyan nyomort, amilyenről például Illyés Gyula vagy Féja Géza írt, én itt Kalotaszegen nem tapasztaltam. Aztán ez a kalotaszegi nép nagyon értelmes, művelt nép, itt minden faluban már régóta van iskola. S a kolozsvári középiskolákba is be-beadták innen az apák gyermekeiket. Az iskolatanácsban és prezbiteriumban maguk intézik dolgaikat. Ők őrizték a falu rendjét, erkölcsét, a közös javakat. Vigyáztak legelőre, erdőre. Papnak, jegyzőnek csak úgy volt maradása közöttük, ha ezt az igényüket, a maguk dolgainak intézéséhez való jogukat respektálta.” Bárcsak ma is így lenne mindenütt!

Tehát él Kalotaszeg. De miben él és érez? Nyelvében és szokásaiban él, dalaiban és művészetében érez, mint bármely nép, vagy akár a Nemzet! Kazettás mennyezetű, Árpád-kori vagy későbbi templomainak fiatornyos karcsú tornyai a magasba törnek, s mint antennán, rajtuk át szárnyal híveinek sokszor síró-panaszkodó, majd hálaadó imája-éneke: „Erős várunk nekünk az Isten”, s „Ne csüggedj el, kicsiny sereg!”

A domboldalakon fekvő virágos temetőiben is, a forgó napkorongos vagy tulipános, roz-maringos díszítésű fejfák vagy sírkövek tövében is, a kalotaszegi nép bizakodva várja Krisztusát.

Boldizsár Zeyk Imre

Görginás ág (Péntek János: A Kalotaszegi népi hímzés és szókincse című könyvből)